

BY, MARSK OG GÆST

27

By, marsk og geest 27

Kulturhistorisk tidsskrift
for Sydvestjylland

Forlaget Liljebjerget 2015

Indhold

Martin Egelund Poulsen og Scott Robert Dollar

**Bronzealderbønder i det sydjyske indland
– treskibede langhuse fra ældre
bronzealder på Kongehøj II s. 05**

**Bronze Age farmers from inland southern Jutland.
Early Bronze Age three ailed long houses from
the settlement of Kongehøj II s. 18**

Martin Egelund Poulsen og Lars Grundvad

**Vestervang ved Vejen
– væggroftshuse fra overgangen mellem yngre
stenalder og ældre bronzealder s. 20**

**Vestervang in Vejen
– Wall trench houses dated to the transition from
the Late Stone Age to the Early Bronze Age. s. 36**

Bente Grundvad

**Sydvestjyske bådgrave fra jernalder og vikingetid
– religiøs betydning og teknologisk udvikling. s. 37**

**Small Iron Age and Viking Age boat graves from
southwestern Jutland – Religious symbolism
and technological development s. 58**

Torben Sode & Bernard Gratuze

**Franske forbindelser
– sømglattere fra vikingetidens Ribe s. 59**

**French connections
– Linen smoothers from Viking Age Ribe s. 70**

Søren Brøgger

**Sønderskov
– glimt af en renæssanceherregårds bygningshistorie s. 71**
**Sønderskov – glimpses of a Renaissance
manor house and it's building history s. 82**

Camilla Post

**Kinch og Grændsebladet
– Kinchs kulturelle kolonisering s. 83**

**Kinch and „Grændsebladet“
– Kinch's cultural colonization s. 97**

By, marsk og geest er fagfællebedømt i henhold til Forsknings- og
Innovationsstyrelsens retningslinier.

Redaktion: Mette Højmark Søvsø, Søren Mulvad, Bo Ejstrud, Gudrun Gormsen,
Flemming Just, Niels Algren Møller, Morten Søvsø, Sine Kristensen.

Layout: Kirk & Holm

Tryk: Rosendahls

Copyright: 2015 Forlaget Liljebjerget

Liljebjerget er Sydvestjyske Museers forlag. Det blev oprettet i 1997 til minde om
og med testamentariske midler fra Ellen og Christian Almhede.

Forlagets navn rækker tilbage til Anders Sørensen Vedel. Han udgav i årene
1591–92 otte bøger, der var „Prentet paa Liliebierget udi Ribe“. Om disse
bogudgivelser og trykkeriet se By, marsk og geest 10, 1998.

ISBN 978-87-89827-47-3

ISSN 0905-5649

Redaktionen har så vidt muligt forsøgt at respektere ophavsrettighederne
til bogens illustrationer. Føler nogen deres ophavsrettigheder krænket og gør
berettigede krav gældende, vil de naturligvis blive honoreret.

Sønderskov

– glimt af en renæssanceherregårds bygningshistorie

Af Søren Brøgger

Som én af få bevarede herregårdsbygninger fra renæssancen i det sydvestjyske område, bærer Sønderskov et væsentligt vidnesbyrd om en periode fuld af omvæltninger i det danske samfund. I forbindelse med en gennemgribende restaurering i slutningen af 1980'erne udførtes en bygningsarkæologisk undersøgelse og en række mindre udgravninger på herregårdsbanken. Udgravningerne afslørede ældre bygningsrester under de nuværende bygninger, men materialet blev desværre aldrig sammenfattet og publiceret. I forbindelse med udarbejdelsen af mit speciale i middelalder- og renæssancearkæologi kastede en gennemgang af fund, fotografier, tegninger og anden dokumentation fra udgravningerne og de bygningsarkæologiske undersøgelser imidlertid nyt lys over herregårdens tidlige historie.

Baggrund

Sønderskov er placeret i et skrånede terræn mod Kongeåen i syd, nær et gammelt trafikknudepunkt, hvor Oksevejen krydser Kongeåen ved Foldingbro. Herregården består i sin nuværende skikkelse af en øst-vestvendt teglstensbygning med to mindre sidefløje på et rektangulært voldsted. Sønderskov havde en række skiftende ejere op gennem 1900-tallet, og hovedbygningen forfaldt i århundredets anden halvdel i en sådan grad, at ejeren i 1980'erne, på trods af fredning, anmodede myndighederne om tilladelse til at nedrive det forfaldne hus. En privat køber kom dog i 1986 nedrivningen i forkøbet, og de følgende år gennemgik

bygningen en gennemgribende restaurering, som i 1992 blev belønnet med Europa Nostra-prisen (Knudsen 1992, s.17-19).

Ingen skriftlige kilder nævner opførelsen af den nuværende hovedbygning. Murankrene i hovedfacaden viser årstallet 1620, hvilket umiddelbart synes at indikere opførelsestidspunktet for huset. Sådanne årstal kan dog også markere gennemgribende restaureringer eller ombygninger, hvorfor Sønderskovs nuværende bygning i princippet kunne være ældre. Murankrene blev således i specialet ikke vurderet som egnede til alene at give en sikker datering af huset, som dog senest måtte være opført 1620.

Fig. 1.

Sønderskovs nuværende udseende. Set fra nordøst. Efter Jensen & Bolvig 2006, s. 117.

Sønderskov as it appears in the today. Seen from the northeast.

Inden istandsættelsen, som afsluttedes i 1992, var Sønderskov aldrig blevet underkastet en arkæologisk undersøgelse. Selvfølgelig er derimod blevet opmålt i forbindelse med Nationalmuseets herregårdsopmålinger i 1968 og af arkitekt Jytte Engstrøm i den upublicerede Bygningsundersøgelse af Sønderskovgaard fra 1978, som indeholder opmålingsresultater og tegninger i form af grundplaner, opstalter og rekonstruktionsforslag¹. Fælles for disse to undersøgelser var dog, at de beskrev de synlige spor i murværket, men ikke gjorde sig yderligere overvejelser omkring Sønderskovs bygningshistorie.

Restaureringen medførte, foruden en grundig undersøgelse af hovedbygningen, at herregårdsbanken blev arkæologisk undersøgt på kryds og tværs i forbindelse med gravning af grøfter til kabler og rør. Ligeså blev kælderen udgravet. De arkæologiske data blev aldrig yderligere bearbejdet eller publiceret og blev således kun i ringe grad anvendt som støtte til tolkningerne af de bygningsarkæologiske observationer, som blev foretaget af arkitekt Steffen Søndergaard og kyndigt udgivet i bogform. Den lille bog præsenterer de oplagte tolkninger af de bygningsarkæologiske observationer, mens materialet fra de arkæologiske udgravninger i høj grad anvendes til at understøtte disse. På denne baggrund tolkedes et mindre fremspring øverst i kældrens hovedskillevej som det væsentligste bevis for, at den nuværende bygning var opført på fundamentene af et ældre hus. Teorien underbyggedes af husets lidt bagudstræbende grundplan med diagonalstilte hjørnetårne – en planløsning,

som typisk blev anvendt i anden halvdel af 1500-årene (Søndergaard 1992, s. 1-3)

I udarbejdelsen af specialet blev det arkæologiske materiale tillagt en større selvstændig værdi og betydning, hvilket ændrede det samlede resultat af undersøgelsen. I artiklen skelnes mellem arkæologiske og bygningsarkæologiske data. De arkæologiske data er tilvejebragt ved arkæologiske udgravninger i jorden, mens de bygningsarkæologiske data er indsamlet ved observationer i den stående bygnings mur- og tagværk, hvor eksempelvis tilmurede vinduer og døre fremtræder mere eller mindre tydelige.

Et ældre Sønderskov

Sønderskov nævnes første gang i 1448, hvor Jakob Nielsen måtte overdrage gården til Ribe Domkapitel, da han var ufri og derfor ikke kunne besidde en herregård (Lebech 1966, s. 363) Gården kan dog udmærket være betydeligt ældre, og dens oprindelse fortaber sig i historiens tåger. I århundrederne herefter nævnes Sønderskov jævnlige i lignende dokumenter, hvilket gør det muligt at sammensætte en nogenlunde komplet ejerliste fra 1448 til den nuværende ejer. Ingen skriftlige kilder fortæller om herregårdens udseende eller indretning, før den nævnes i en række brandtaksationer i midten af 1700-årene. For at danne sig et billede af den nuværende bygnings oprindelige udseende og eventuelle bygninger før denne må man derfor ty til de bygningsarkæologiske og arkæologiske kilder. De mange grøfter, som gennemskærer herregårdsbanken, gav et godt indblik i opbygningen af denne og de forskellige lag, men kun et sparsomt indblik i de ældste bygningsspors udstrækning under den nuværende gårdsplads.

De arkæologiske undersøgelser af Sønderskov afslørede spor efter en fase, kaldet fase 1, ældre end den stående bygning. Denne var anlagt direkte på den oprindelige muldhorisont 1-2 meter under den nuværende bankes overflade.

De tydeligste spor af fase 1 blev registreret i form af et spinkelt fundament, en række af syldsten fra en nord-sydvendt bindingsværksbygning lidt nordøst for den nuværende hovedtrappe. Inde i bygningen stod resterne af en bageovn opført i munkesten (fig. 5). Som type har den været meget lig den bevarede ovn i den nuværende herregårdskælder, dog havde den øverste del af ovnkappen været udført i ler og ikke teglsten. Gulvet i bygningen bestod af tværgående planker lagt på strøer i et afretningslag af sand. Syldstensrækker længere mod vest på banken fortæller, at flere bygninger havde stået samtidigt, men deres udstrækning og størrelse var ikke mulig at fastslå. Bindingsværksbygningerne var opført direkte på den naturlige overflade, men i forbindelse med opførelsen blev terrænet syd for den nuværende hovedbygning hævet en smule, formentlig for at udjævne det hældende terræn og skabe en plan overflade at bygge på. Der blev ikke fundet spor efter en voldgrav, og det er derfor sandsynligt, at gården var helt ubefæstet og har fremtrådt som en almindelig stor bondegård².

Ildebrand

Et tykt lag af trækul, som blev observeret over det meste af banken, afslører, at bygningerne i fase 1 var gået til ved en brand. Laget var kraftigst i bygningen med ovnen, hvor gulvbrædderne ligeledes var forkulde. Trækulslaget indeholdt bl.a. vinduesglas, sodsværtede vingetagsten, jyd- og

stjertpotteskår og fragmenter af grøn- og sortglaserede figurkakler fra en kakkelovn. Vingetagsten afløser de middelalderlige såkaldte „munke og nonner“ omkring 1550 (Møller & Nyborg 1979, s. 45). Jyde- og stjertpotter har en bred dateringsramme, men enkelte skår af stjertpotter lader sig dog datere til perioden 1570-1615, og en håndfuld randskår fra jydepotter tilhører den såkaldte Varde-type og lader sig bredt datere til perioden fra 1550 og fremefter³. Figurkaklerne viste sig derimod væsentlige for dateringen af bygningsresterne. De få grønglaserede fragmenter fremstiller underkroppen af en kvinde i en folderig kjole, som er spændt ind ved livet (fig. 2).

Fig. 2.

Fragment af grønglaseret kakkel med kvindemotiv. Midten af 1500-tallet. Foto: Søren Brøgger.

A fragment of a green glazed oven tile decorated with a lady. From the mid. 16th century

Fragmenterne er for små til, at man derudfra kan bestemme hendes identitet, men der er formentlig tale om en verdslig frue, hvorfor kaklen må være efterreformatorisk og tilhøre midten eller anden halvdel af 1500-årene (Liebgott 1972, s. 21).

De sortglaserede kakkelfragmenter repræsenterer en lidt bredere motivverden. Som type fremkom de i et forsøg på at eftergøre jernbilæggerens jernplader i de sidste tiår af 1500-årene og begyndelsen af 1600-tallet. Blandt motiverne på de fundne fragmenter er liljer, rosetter og en såkaldt hav-enhjørning (fig. 3 og fig. 4). En kakkel svarende til sidstnævnte er fundet i resterne af et værksted i Slagelse, hvor den dateres til begyndelsen af 1600-årene (Kristiansen 2001, s. 198).

Bygningerne fra denne fase synes således tidligst at være taget i brug i anden halvdel af 1500-årene og brændt ned kort herefter, før 1620, hvor den nuværende bygning senest blev opført, jf. årstallet i facaden. Ingen dokumenter fortæller om brandens årsag, men brandlagets tykkelse og udbredelse viser, at den har været ganske voldsom, så

voldsom at man umiddelbart efter branden rev tomten ned og påbegyndte opførelsen af det nuværende hus.

Det stående hus

Således synes det sandsynligt, at årstallet 1620 i facadens murværk daterer afslutningen på opførelsen af det nuværende Sønderskov. Selvom ejerlisten i disse år er lidt usikker, var bygherren formentlig adelsmanden Thomas Juel, som i 1620 købte sten fra Gotland (Reitzel 1919a, s. 841)⁴. Juel skrives dog først til Sønderskov i 1631, mens han i 1627 skrives

til det nærliggende Estrup (Reitzel 1919b, s. 118; Reitzel 1919c, s. 420). De arkæologiske udgravninger afslørede fremgangsmåden for opførelsen af bygningen; først gravedes kældrene til den nuværende hovedfløj, nordvestfløjen og en tilsvarende nu nedrevet fløj ved hovedfløjens sydøstlige hjørne. Herefter rejstes kældervæggene ad én omgang af store marksten, og et 60-110 cm tykt lag ler blev fordelt omkring kældervæggens yderside og over hele pladsen. Leret stammede formentlig fra opgravningen af voldgraven, og

Fig. 3.

Fragment af sortglaseret rosetprydet kakkel. Første tiår af 1600-årene. Foto: Søren Brøgger.

A fragment of a black glazed rosette decorated oven tile. From the first decade of the 17th century.

således skabtes den nuværende rektangulære herregårdsbanke, en type som var hyppigt benyttet i 15- og 1600-tallets danske herregårdsbyggeri. Efter etableringen af kælderen og kældervæggene blev resten af murværket rejst i de store munkesten, som var det almindelige murstensformat i det meste af middelalderen og renæssancen.

Murværket var oprindeligt berappet med et lag af rødt kalk, hvori fugerne var optrukket med et fugejern. At bygningens oprindelige skikkelse har været et rektangulært hus med diagonaltstillede kvadratiske hjørnefløje, understøttes af observationer i murværket i hovedfløjen, nordvestfløjen og murrester fra den nu forsvundne syd-

Fig. 4.

Fragment af sortglaseret gesimskakkel med motiv af hav-enhjørning. Første tiår af 1600-årene. Foto: Søren Brøgger.

A fragment of black glazed cornice oven tile with a sea-unicorn motive. From the first decade of the 17th century.

Fig. 5.

Situationsbillede fra udgravningen af oven fra den nuværende bygnings forgænger. Nederst til højre ses indfyringsvanger og i midten den anden side af ovnen. I profilen til højre anes brandlaget nær bunden. Foto: Museet på Sønderskov.

A photo from the excavation of an oven belonging to the predecessor of the present day building. At bottom right the fireplace jamb, in the middle the other side of the oven. To the right and seen in the section, layers of ash can be seen near the bottom.

østfløj, som er opført i forbandt (fig. 8). Murværket afslører ligeledes, at gavlkvisten over nordfacaden og de to skorstene i gavlene er oprindelige. Der findes ingen afbildninger af herregården fra 1600-tallet, men en tegning fra anden halvdel af 1700-tallet afslører, at de to hjørnefløje oprindeligt var i fire forskudte stokværk og dermed højere end hovedfløjen, som var opført i to stokværk over kælderen (fig. 7).

De diagonalt stillede hjørnefløje har således taget sig ud som regulære tårne. Adgangen til hjørnetårnene skete via vindeltrapper i murværket mellem hovedfløjen og tårnene.

Et bagudstræbende hus

Planløsningen med hovedfløjen og de to diagonalt stillede hjørnetårne kendes fra flere herregårde i Danmark og Sydsverige, bl.a. Østerholm og Brundlund i det østlige Sønderjylland, Urup ved Horsens

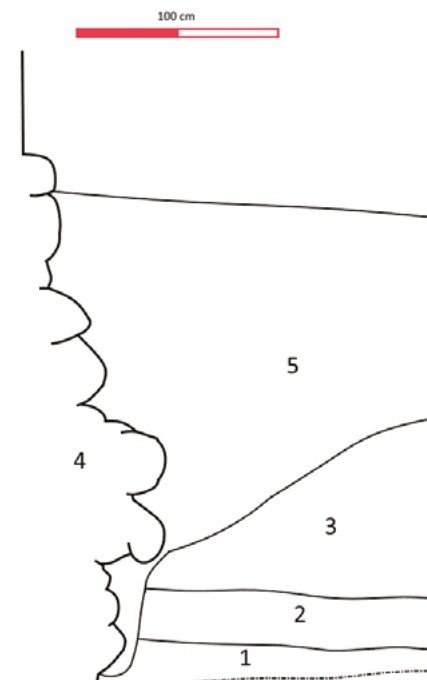

Fig. 6.

Simplificeret profiltegning af bankens opbygning. Sektion af østprofil i nordgående grøft fra husets sydvestlige hjørne. 1) Undergrund, 2) Muldhorisont, 3) Terrænregulering ældre end det nuværende hus, 4) Fundament, 5) Yngste opbygning af voldsted i form af ler fra udgravningen af voldgraven og nuværende overflade. Tegning: Søren Brøgger.

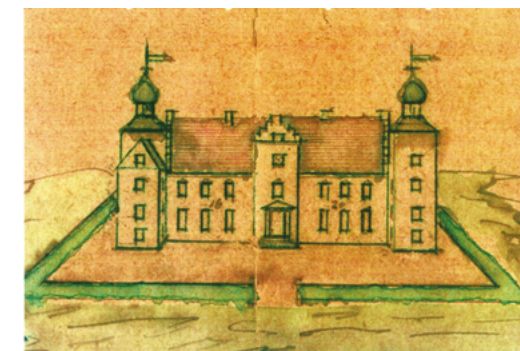
A simplified section drawing illustrating the construction of the underlying bank. A part of the eastern face in the northern trench from the southwestern corner of the house. 1) Subsoil, 2) Humus soil horizon, 3) A change in terrain older than the present day structure, 5) Foundation, 6) The youngest stronghold structure consisting of soft clay from the digging of the moat and the present surface.

samt Lyckå i Blekinge og Lillø i Skåne (Engstrøm 1978 s. 25; Søndergaard 1992 s. 1). Alle disse blev opført i midten eller anden halvdel af 1500-tallet, hvor de urolige år omkring reformationen i 1530'erne stadig var i frisk erindring. Tårnene gjorde det muligt at bestrøge fjender langs alle hovedfløjens fire sider, men behovet for beskyttelse gled efterhånden i baggrunden, og lignende anlæg kendes ikke fra 1600-årene. Sønderskov har således allerede ved opførelsen været mærkeligt forældet og bagudstræbende i sit udtryk. Thomas Juel havde under Kalmarkrigen 1611-1613 gjort rostjeneste som kavalierist under Ribefanen (Jensen & Bolvig 2006, s. 130). Måske erfarede han hér, hvilken betydning selv lette fortifikatoriske foranstaltninger havde for en herregårds forsvarsduelighed, eller måske følte han efter sin hjemkomst behov for, gennem sit hus, at markere sig som kriger af den gamle skole.

Fig. 7.

Ældste tegning af Sønderskov. Udført af ukendt kunstner mellem 1768 og 1796. Original i privat eje.

The oldest illustration of Sønderskov, by an unknown artist between 1768 and 1796.

Spor efter de ældste vinduesåbninger blev ved restaureringen i 1980'erne optegnet i murværket og er således synlige den dag i dag, ligesom en enkelt oprindelig vinduesramme er bevaret og tilgængelig i hovedfløjens gavl under østfløjens tag. Vinduesåbningerne var udført med kurvehanksstik og affasede false. Den bevarede vinduesramme er delt vertikalt af en udsmykket lodpost, som deler en række lighedstegn med lodposte fra Ribe fra de første tiår af 1600-tallet.⁶ Vinduerne i hovedfløjens nederste stokværk var en smule større end vinduerne i øverste stokværk, og vinduesrytmen var noget asymmetrisk i forhold til husets midterakse. Hoveddøren var placeret midt for husets midterakse, som tilfældet er nu. Nogle sandstensfragmenter, fundet ved hoveddøren under udgravningerne, kan have prydet en oprindelig sandstensportal. Der blev ikke i murværket eller under udgravningen observeret spor efter et trappetårn. Et spinkelt fundament ved hoveddøren må have tilhørt en hævet trappekonstruktion med adgang til hoveddøren fra siderne og adgang til kælderen i midten. Spor efter en lav døråbning kan anes fra indersiden i kælderen murværk umiddelbart under hovedbygningens etager er derfor sket via en indvendig trappe, som det sås på det nyligt nedbrændte Sparresholm fra 1609.

Sparresholms indvendige hovedtrappe var formentlig landets første, så på dette punkt var Sønderkov ved opførelsen meget moderne (Grandjean 1964, s. 191). De øvrige adgangsveje til huset gik via hovedfløjens østgavl og det sydøstlige hjørnetårns nordmur.

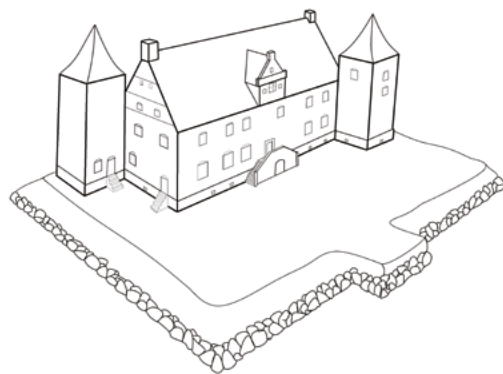
Spor i murværket og etageadskillelserne levner ingen tvivl om, at huset oprindeligt var inddelt i tre overordnede sektioner

på tværs af længdeaksen – den såkaldte parstueplan, som i den tidlige renæssance kom til Nordeuropa og Danmark fra Frankrig (Engqvist 1980, s. 123). Ideelt rummer parstueplanen umiddelbart inden for hoveddøren en rummelig forstue kaldet stengangen, bag den et par kamre og i hver af gavlene en stor sal (Lorenzen 1921, s. 171-172). Dette synes også at have været tilfældet i begge Sønderkovs etager. To oprindelige kaminer i murværket, observeret under restaureringen, indikerer dog, at i hvert fald den vestlige sektion af overetagen var yderligere inddelt. Kælderen var indrettet til køkken og magasin⁷, mens Sønderkovs første

Fig. 8.

Forslag til rekonstruktion af 1620-anlægget. Placeringen af vinduer og døre baseres på spor i murværket. Tårnernes oprindelige afslutning er ukendt. Perspektivtegning set fra nordøst. Tegning: Søren Brøgger.

A proposed reconstruction of the 1620-structure. The placement of doors and windows is based on documented masonry evidence. The original appearance of the towers upper section is not known. A perspective drawing seen from the northeast.

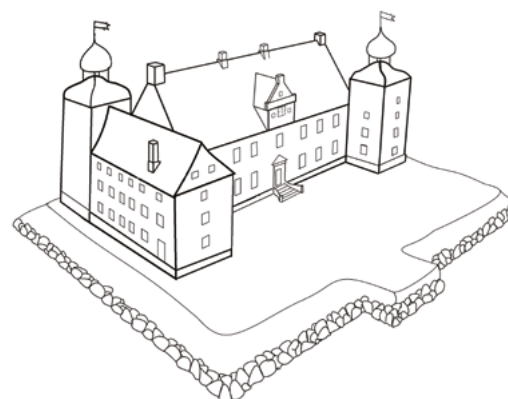
stokværk har været husets repræsentative etage, den såkaldte beletage eller piano nobile. Dette understreges, foruden tilstedeværelsen af salen i vest, af etagens højere vinduer og det formentlig sandstensudsmykkede indgangsparti.

De arkæologiske udgravninger godtgjorde, at den oprindelige adgangsvej til voldstedet gik via et brofæste umiddelbart vest for den nuværende bro. Brofæstet var en smule asymmetrisk anlagt i forhold til banken og huset. De skriftlige kilder afslører, at der var slået en vindebro over voldgraven. I 1670'erne kom bonden Hans Nielsen fra Åtte på kant med Sønderkovs

Fig. 9.

Forslag til rekonstruktion af Sønderkov i 2. halvdel af 1700-årene. Placeringen af vinduer og døre er baseret på spor i murværket. Udformningen af tårnernes spir er baseret på fig. 7.

A proposed reconstruction of Sønderkov as it appeared during the second half of the 18th century. The placement of windows and doors is based on documented masonry evidence. The precise form of the tower spire is based on fig. 7.

ridefoged Andreas Saabye, som dog „[...] kun havde slået ham én gang; det var på Sønderkov vindebro, da ridefogeden tog hans egekæp og gav ham et slag dermed, fordi han ikke ville gøre plovlav med Morten Lervad.“ (Andersen 1979, s. 129). Som det er tilfældet med langt størstedelen af landets gamle bygninger, har også Sønderkov undergået en række forandringer siden opførelsen. De skriftlige kilder afslører, at den nuværende østfløj blev opført af Hofjægermester Hans Bachmann i 1740'erne.⁸

I samme ombæring ændrede han hovedfløjens vinduesrytme og etablerede en fast bro over voldgraven midt for hovedindgangen, så facaderne opnåede det nuværende barokke, symmetriske udtryk. Ligeledes er husets indvendige rumdisposition et resultat af disse ombygninger. Også kælderen undergik forandringer; på et tidspunkt i 1700-tallet erstattede et tøndehvælv det ældre bjælkeloft i kælderen vestlige del. Mellem 1768 og 1796 blev de to tårns øverste etage nedtaget, så de fremstod jævnhøje med hovedfløjen og den nye østfløj (fig.9).

Endeligt blev den tilbageværende del af det sydøstlige hjørnetårn nedrevet mellem 1803 og 1820.⁹ Derved opnåede Sønderkov i det store og hele sit nuværende udseende.

Sammenfatning

At sammenholde det bygningsarkæologiske og arkæologiske dokumentationsmateriale medførte, at herregårdens historie måtte omskrives. Sønderkov er som nævnt allerede kendt fra 1400-tallet. Udgravningerne gav dog ikke svar på, hvor det ældste,

middelalderlige Sønderskov var lokaliseret, men det var med stor sikkerhed ikke under den nuværende herregårdsbanke, da ikke et eneste fund daterer sig til perioden før 1550. En del herregårde var i middelalderen i realiteten små privatborge, som var placeret i utilgængeligt terræn. Muligvis skal Sønderskovs forgænger derfor findes sydligere i det sumpede område ved Kongeåen. Hvis middelalderens Sønderskov blot var en større, ubefæstet bondegård opført i bindingsværk, er det dog ikke sikkert, at tomten nogensinde vil blive genfundet.

Resterne af et ældre, nedbrændt hus blev dog fundet under herregårdsbanken. Dette hus var øjensynligt helt ubefæstet og har taget sig noget mere beskedent ud end det nuværende. Fundmaterialet herfra kunne ikke føres længere tilbage end tidligst midten af 1500-årene. Fundet af figurkaklerne fra de første tiår af 1600-tallet i brandtomten samt det faktum, at denne blev overlejret i forbindelse med opførelsen af det nuværende hus, udelukker, at det nuværende hus blev opført på fundamentene af et ældre hus. Det lille fremspring i kælderens murværk, som tidligere blev opfattet som et skel mellem to faser, må i stedet have båret et bjælkeloft. Opførelsen skete umiddelbart efter, at husets forgænger i bindingsværk var gået til i en voldsom brand i starten af 1600-årene. Årstallet 1620, som murankrene danner i facaden, må derfor betragtes som pålydende og henviser til husets opførelsestidspunkt.

Ud over at nuancere den gamle herregårds bygningshistorie understregede den fornyede gennemgang af de to typer dokumentationsmateriale ligeledes væsentligheden af at sammenholde alle kildetyper på tværs af faglige skel for at opnå det bedst mulige resultat.

Noter

1. Opmålingerne var en del af en hovedfagsopgave på arkitektstudiet.
2. I 1769 kaldes det ældre Sønderskov en mejergård under det nærliggende Hundsbæk, hvilket kan forklare de manglende spor efter befæstning (Pontoppidan 1769, s. 716).
3. Randtyperne identificeredes som værende hhv. Linaas type 1002, 1009, 1019 (stjertpotte) og type 302 (jydepotte) (Linaa 2006, s.217).
4. Det formentlig oprindelige gulv i forstuen i den nuværende bygning består netop af gotlandske sten.
5. Et afrenset parti af murværket er tilgængelig ved østgavlen. Fladen kan ses under taget på den senere opførte østfløj.
6. En vinduesramme og lodpost fra Overdammen 8 fra begyndelsen af 1600-årene har stærke lighedstegn med det bevarede vindue fra Sønderskov (Søndergaard 1986, s. 96).
7. Det åbne ildsted i kælderen østgavl er oprindeligt (Brøgger 2013, s. 73).
8. Bachmann døde i 1745. Hans datter og svigersøn tog dog først ophold på Sønderskov i 1767, og beklagede sig da over bygningernes sølle tilstand. Østfløjen optræder i brandtaksationer fra 1758-59. Det virker derfor overvejende sandsynligt, at Bachmann investerede i opførelsen af østfløjen (Lebech 1966, s. 368, Søndergaard 1993, s. 14).

9. Ved brandtaksationen 1803 eksisterede hjørnetårnet stadig, mens det er forsvundet på Original I-kortet fra 1824. Kopier af begge findes i mappen Sønderskovgaard i biblioteket på Museet på Sønderskov.

Litteratur

Andersen, Valdemar 1979: *Kongeåegnen. Kultur og miljø 1600-1800*. Herning.

Engqvist, Hans Henrik 1980: Fire fynske Herreborge. Nyt syn på Rygaards, Hesselagergaards, Egeskovs og Ørbæklundes bygningshistorie. *Architectura 2*. København s. 55-125.

Grandjean, Poul Bredo 1964: Sparresholm. *Danske Slotte og Herregårde* 13, 2. udg. København s. 189-198.

Jensen, Peter Munch & Thomas Bolvig 2006: Sønderskov. *Folding Sogn i fortid og nutid* s. 117-167.

Knudsen, Svend-Aage 1992: Herregården Sønderskov Hovedgård reddet fra ruin: Præmieret af EUROPA NOSTRA1992. *Bygning – by og land* 15 s. 17-19.

Kristiansen, Ole 2001: Peter Pottemager i Slagelse. Kakler og matricer fra pottemagerens affaldsdyng. *Hikuin* 28 s. 187-224.

Lebech, Mogens 1966: Sønderskov. *Danske Slotte og Herregårde* 13, 2. udg. s. 383-390.

Liebgott, Niels-Knud 1972: *Kakler. Hovedtræk af kakkelløvens historie ca. 1350-1650*. København.

Linaa, Jette 2006: *Keramik, kultur og kon-takter. Køkken- og bordtøjets brug og betydning i Jylland 1350-1650*. Højbjerg.

Lorenzen, Vilhelm 1921: *Studier i dansk herregårdsarkitektur i det 16. og 17. århundrede*. København.

Møller, Elna & Ebbe Nyborg (red) 1979: Fagordbog. *Danmarks Kirker XIX*. Ribe Amt bind 1 s. 23-49.

Pontoppidan, Erik 1769 (genoptrykt 1970): *Den Danske Atlas Eller Kongeriget Danmark* 5:2. København.

Reitzel, Carl Andreas 1919a: *Kancelliets brevbøger vedrørende Danmarks indre forhold 1616-1620*. København.

Reitzel, Carl Andreas 1919b: *Kancelliets brevbøger vedrørende Danmarks indre forhold 1627-1629*. København.

Reitzel, Carl Andreas 1919c: *Kancelliets brevbøger vedrørende Danmarks indre forhold 1630-1632*. København.

Søndergaard, Steffen 1986: Ribe-lodposte. *Bygningsarkæologiske Studier*. s. 93-100.

Søndergaard, Steffen 1992: *Sønderskov. Historie og restaurering*.

Upublicerede kilder

Brøgger, Søren 2013: *Herregården Sønderskovs bygningshistorie, belyst ved arkæologiske, skriftlige og billedlige kilder*. Upubliceret speciale, Aarhus Universitet.

Engstrøm, Jytte 1978: *Bygningsundersøgelse af Sønderskovgaard*. Upubliceret hovedfagsopgave (i biblioteket på Museet på Sønderskov).

Søndergaard, Steffen: *Sønderskovgaard*. Upubliceret. (I biblioteket på Museet på Sønderkov).

Søndergaard, Steffen 1993: *Rapport vedr. Sønderskovs restaurering*. Upubliceret. (I biblioteket på Museet på Sønderkov).

Summary

Sønderkov – glimpses of a Renaissance manor house and its building history

A number of archaeological excavations on the embankment under Sønderkov manor carried out in connection with restoration work in 1990 revealed an occupation phase prior to the present day manor house structure. The excavations yielded some impressions of this precursor. It was a half-timbered structure raised above a slightly regulated underlying terrain and contained amongst other things a large baking oven and wooden plank floors laid over timber joists (fig. 5). This farm was more than likely a typical large farm house structure without any defensive moat or rampart.

The finds assemblage ranged from wing roof tiles, ceramic sherds from stert and black jutlandic pots as well as glazed oven tile fragments : (fig. 2-4). The datable finds from the early phase were mostly grouped within the 1550-1620 period and it was not possible to localize the medieval predecessor to Sønderkov, which is named in written sources from the middle of the 15th century.

This phase of the manor house was likely to have been built around the middle of the 16th century and was destroyed by fire shortly before 1620, following which

the Lord of the Manor Thomas Juul built the present day building. In contrast to the older Sønderkov, this house was brick built and rested on a massive foundation of stone boulders. The foundation trenches were dug directly into the surface terrain and after the completion of the foundation, the trench and the surrounding area was back-filled with a meter thick layer of clay. This soft clay originated from the digging of a moat, thus establishing the rectangular manor house embankment (fig. 6).

The rectangular house was built with two diagonally placed corner towers. Over the course of a number of restoration campaigns during the 18th century, the southeastern tower was torn down and the present day east wing was erected (fig. 7). The same building period saw the replacement of the windows and comprehensive changes to the interior room disposition, so that the house more or less gained its present form.

Søren Brøgger

Cand.mag.

Holstebro Museum

Museumsvej 2B, 7500 Holstebro

soeren.broegger@kulmus.dk

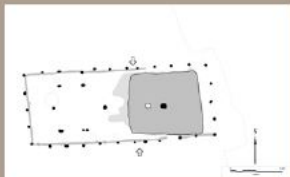
BYMÅRSK OG GEEST

Sydvestjyske bådgrave

Bronzealderbønder
i det sydjyske indland

Vestervang ved Vejen

Franske forbindelser

Sønderskov

Kinch og Grandsebladet

